

Katowice, 20.06.2022 r.

RECENZJA

Dysertacji doktorskiej p. **MGR AGNIESZKI NIEWIARY** opatrzonej tytułem: *Program Erasmus + w kreowaniu tożsamości społeczno-kulturowej studentów Uniwersytetu Śląskiego – studium socjopedagogiczne*; przygotowanej pod naukową opieką p. **Prof. Dr hab. Marka WALANCIKA**, Katowice, 2022, s. 589.

*

W oparciu o uchwałę Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego z dnia 10.05.br., powierzającej mi zaszczytną a zarazem odpowiedzialną funkcję recenzenta we wszczętym przewodzie – pismo p. Prof. Dr hab. Doroty Sieroń Z-cy Dyrektora Instytutu Pedagogiki z dnia 23.05.2022; przedkładam niniejszym własną ocenę recenzyjną **pracy doktorskiej**.

Analiza tekstu nasunęła mi pewne spostrzeżenia, - o charakterze *stricte* „autorskim” – które pozwalam sobie niniejszym przedstawić, w kolejności przyjętego przeze mnie schematu sporządzenia niniejszego opracowania recenzyjnego.

Na samym już wstępie przedłożonej oceny, z odpowiedzialnością stwierdzam, iż opracowanie Pani Magister egzemplifikuje w pełni Jej wkład w rozwój reprezentowanej przez w/wym., dyscypliny naukowej – pedagogiki – jak również kilku subdyscyplin nauk społecznych: socjologię/ pedagogikę młodzieży, szkoły wyższej a nade wszystko pedagogiki społecznej. Uzewnętrznia się w trakcie analizy treści rozprawy, dbałość Doktorantki o oczekiwaną przez środowiska akademickie efektywność, poprawność metodologiczną i przydatność uzyskanych efektów (podjętych eksploracji) przez kandydatów ubiegających się o nadanie pierwszego (bądź to drugiego) stopnia naukowego. Pozwala ów fakt/ sytuacja na jednoznaczną ujednoliconą ocenę (rekomendację) recenzenta/ reprezentantów pozwalająca na rzetelną i ponadto sprawiedliwą pozytywną decyzję w kwestii nadania stopnia naukowego.

**

Doktorantka wkracza niewątpliwie w stale aktualny obszar aktywizacji/ aktywności studenckiego uczestnictwa w ogólnie rozumianej kulturze¹. Wybór młodzieży akademickiej jako podmiotu badań wynikał z kilku powodów. Do najważniejszego zaliczyłbym fakt, iż jest to grupa, która w późniejszym życiu zawodowym zasili warstwę inteligencji, a zarazem nie

¹ Tak ogólnie traktuje zespół norm, wyrazów i wartości społecznie uznanych, aprobowanych oraz zinternalizowanych i współkształtujących wzory zachowania się wśród członkiń i członków szerszych społeczności.

należy jeszcze – w ścisłym tego słowa znaczeniu – do żadnej kategorii społeczno-zawodowej. Środowisko młodzieży akademickiej jest więc szczególnie dogodnym polem obserwacji kształtowania się systemów wartości, krystalizowania wzorów uczestnictwa w kulturze, a także utrwalania zespołu nawyków, które niekiedy określa się mianem stylu bycia. A zatem, z tego punktu widzenia, badanie populacji studenckiej umożliwia obserwację tych zjawisk *in statu nascendi*. Wpływ środowiska uczelnianego nie utrwała na stałe wzorów uczestnictwa w kulturze, bowiem społeczno- zawodowe, a także rodzinne uwikłania absolwenta mogą tutaj oddziaływać w bardzo różnorodnych kierunkach. Po opuszczeniu środowiska uczelnianego można bowiem trafić do takiego, które nie tylko osłabia, ale nawet tłumi nawyki i orientację na określone wartości nabyte w trakcie studiów. Można też znaleźć się w warunkach, gdzie nabyte wcześniej nawyki i orientacje ulegają nie tylko utrwaleniu, lecz także wzmocnieniu. Niezależnie jednak od późniejszych losów absolwentów wyższych uczelni, badanie środowiska studenckiego – a zwłaszcza funkcjonujących w nim wartości i związanych z nimi nawyków i aspiracji, które w istotny sposób warunkują późniejsze postawy wobec wartości kulturowych – wydaje się ważne dla pełniejszego zrozumienia wzorów i zachowań rodzimej inteligencji. Jest to jeden z powodów, dla którego podejmuje się badania w środowisku młodzieży akademickiej.

Nie mniej ważna dal podjętego problemu jest ciągłość socjalizacyjnego oddziaływania szkoły średniej i wyższej uczelni. Innym powodem, dla którego jako przedmiot badań wybrano młodzież akademicką było dość częste powoływanie się – zarówno w piśmiennictwie naukowym, jak i w publicystyce – na istnienie *podkultury studenckiej*, charakteryzującej się pewnymi specyficznymi cechami nie spotykanymi w żadnej innej kategorii społecznej. Niniejsza praca porusza i ten problem, choć jest on traktowany raczej marginalnie w stosunku do zasadniczego wątku badania, jakim jest opis i eksplanacja mechanizmów społecznych kształtujących zachowania kulturalne studentów (Wnuk-Lipińska, 1981, s. 3-4), w dobie dzisiejszej.

Sygnalizowane powyżej czynniki sprawcze jak i tryb ich artykulacji zaliczyć można do klasycznej socjologii (czy to pedagogiki) młodzieży. Obecnie nie sposób tej ważkiej problematyki dołączyć do roli szkoły i kondycji współczesnej edukacji. Z tych też powodów nawiązuje do aktualnych – wręcz bieżących – ocen Lecha Witkowskiego przestrzegającego przed narastającą problematycznością otrzymania dotychczasowej jakości realizacji tradycyjnie misyjnej funkcji szkoły, która staje się coraz bardziej i boleśniej postrzegana w publicznej recepcji aż po kojarzenie jej ze zjawiskiem nieomal trwałej degradacji. Maleje jej wpływ dydaktyczno- społeczny na kolejne roczniki dzieci i nastolatków wielu kręgów

młodzieżowych. Dokonuje się ów proces w pięciu sferach/ obszarach /.../ (1) ich socjalizacyjnej adaptacji do realiów społecznych, (2) udostępniania do przetworzeń potencjału symbolicznego, wymagającego wysiłku wrastania w dziedzictwo kulturowe, (3) projektowania trajektorii rozwoju indywidualnego, z troską i odpowiedzialnością za własne życie, (4) przygotowania do twórczości i zaangażowanych postaw obywatelskich oraz dojrzałego podejmowania ról zawodowych, także poza typowych środowiskowo, czy (5) powstawania projektów biograficznych obywateli świata poza lokalnym determinizmem miejsca pochodzenia i oczekiwań najbliższych.

Autorka, całą koncepcję własną Jej eksploracyjnych przedsięwzięć postrzega obecnie – w bardziej nowatorski sposób bowiem w pryzmacie tożsamości społeczno- kulturowej studentów Uniwersytetu Śląskiego aktualnie uczestniczących w międzynarodowym programie (kontynuowanym pomyślnie od 35 lat) *Erasmus +*. Tożsamość jak wiemy głównie na terenie socjologii i psychologii społecznej ale również współczesnej pedagogiki² odnosi się najczęściej do sfery autodefinicji *autora* społecznego- indywidualnego czy też zbiorowego. Najczęściej więc określa się te analizy jako specyficzny zbiór wyobrażeń i przekonań *autora/individuum* samym sobie³. Przyjmujemy zatem zgodnie z oczekiwaniami Doktorantki – z którymi nie sposób się nie zgodzić -, iż istnieje wiele powodów dla których pojęcie *tożsamości* (przybierające główne podłoże tytułu dysertacji) dąży do zrewidowania lub lepiej, do uzupełnienia zestawu pojęć wiążących się z opisem zachowań jednostki na tle zmieniających się struktur społecznych (w tym modyfikacji własnej wizji pełnionej jeżeli nie obecnie to w przyszłości roli społecznej. Ponadto, przydatność pojęcia tożsamości dla analiz interakcji sprzężonych i bezpośrednich typu *face-to face* wydają się być niewątpliwa. Ponadto, jest ono przydatne w pełnym opisie zachowań kreacyjnych aktora społecznego, pociągając za sobą określone podejście metodologiczne m.in., w zakresie zbierania

² Głównie za sprawą Profesora Zbyszko Melosika (Melosik, 1996; Szkudlarek, 2010; Melosik, 2016; Melosik 2019; i inne opracowania). Są to bez wątpienia rozprawy wzbogacające całą literaturę nauk społecznych przekraczające śmiało bariery zainteresowań tradycyjnej edukacji.

³ Jak autorytatywnie stwierdza Zbigniew Bokszański – *nota bene* na którego Autorka często w tej pracy się powołuje aczkolwiek na innych niż poniższe opracowaniach – sama podmiotowość człowieka, samopoznanie i świadomość „Ja” stanowiły od dawna przedmiot refleksji moralistów, teologów, filozofów, artystów, a potem psychologów i psychiatrów, od czasu zaś wyodrębnienia się socjologii – również socjologów, choć pokolenie klasyków myśli socjologicznej nie posługiwało się terminem „tożsamość”. Wczesne zainteresowania autopercepcją podmiotu społecznego wiązały się z przekonaniem, że w analizach jego działań należy uwzględnić wpływ sposobu pojmowania siebie na kierunek i formy interakcyjnej mobilności jednostki ludzkiej. Z kolei James Mark Baldwin (1899) jako pierwszy sformułował myśl o wpływie *innej osoby* na autodefinicję podmiotu. Natomiast po upływie połowy stulecia Charles H. Cooley (1956), rozwijając tę myśl, wprowadził koncepcję „jaźni odzwierciedlonej” (*looking – glass self*, termin przyjęty od filozofa i poety Ralpha W. Emersona); z jej pomocą opisał mechanizm powstawania wyobrażeń i sądów aktora społecznego na temat samego siebie (Bokszański, 2002, s. 352-353).

niezbędnych dla badacza źródeł informacji (Boksański, 2002, s. 353-354). Odwołuje się przywołany autor równocześnie do tezy o konieczności tj. postępującej zmianie adaptacyjnej wśród warunków psychospołecznej egzystencji jednostek i grup we współczesnym społeczeństwie globalnym, a tym samym trafnego waloru wprowadzającego samo pojęcie *tożsamość* do języka swoistej narracji w naukach społecznych. Należałoby oczekiwać, że w nowych realiach bieżącego stulecia tego typu przedsięwzięcia eksploatacyjne będą zasługiwały na szczególną uwagę polityków społecznych, ale także szeroko pojętej grupy odpowiedzialnych edukatorów pełniących rolę ekspertów.

Opracowanie poddane ocenie stanowi socjopedagogiczne studium będące udaną próbą ukazania tożsamości społeczno-kulturowej wyjeżdżających studentów w ramach programu Erasmus + w której przywołuje się interpretację Teorii Zachowań Tożsamościowych Profesora Tadeusza Lewowickiego oraz koncepcji wielopłaszczyznowej i ustawicznie *kreującej* się tożsamości Profesora Jerzego Nikitorowicza.

Praca konstytuuje trzy zasadnicze części, wyznaczające przedmiot badań oraz kierunek postępowania badawczego: teoretyczną, która wprowadza w tematykę pracy, wyjaśniając podstawowe pojęcia: metodologiczną, gdzie w badaniach wykorzystane zostały zarówno metody ilościowe – metoda szacowania, skale ocen (studenci), metoda sondażu (studenci, koordynatorzy), jak i jakościowe – metoda analizy dokumentów (zestawienia danych o realizacji programu Erasmus + i jego wcześniejszych edycji) oraz empiryczną, w której zgromadzone dane zostały poddane szczegółowej analizie i interpretacji.

W pracy ukazano w sposób niewątpliwie interesujący w jaki sposób kształtowana jest obecnie tożsamość społeczno- kulturowa mobilnych studentów Uniwersytetu Śląskiego, kategorie i składniki mające znaczenie w sygnalizowanym przez Doktorantkę zakresie oraz działania promocyjne i organizacyjne pojawiające w programie *Erasmus+*.

Praca posiada walor bezpośredniego wykorzystania praktycznego. Jest pracą interesującą o teoretyczno- diagnostycznym charakterze. Zasługuje na uwagę – jak już uprzednio wspomniałem – ekspertów kreujących politykę społeczną w Polsce. Bez jakichkolwiek zastrzeżeń opowiadam się za przyjęciem tej dysertacji, i dopuszczeniem Kandydatki do dalszych etapów wszczętej procedury awansowej.

Ta *obszerna*, - blisko 600. Stronnicowa – obecnie recenzowana przeze mnie dysertacja, w ramach przyjętego przez Autorkę podziału treści, składa się ze *Wstępu*, ośmiu rozdziałów, *Zakończenia*, Bibliografii (blisko 500 pozycji książkowych), kilka dołączonych aneksów (w

tym: *netografii*, spisu tabel, wykazu wykresów, kwestionariuszy ankiety zastosowanych w prowadzonych badaniach empirycznych). Strukturę podziału treści przedstawiam poniżej.

Wstęp	7
Rozdział 1. Przemiany tożsamości	12
1.1. Tożsamość – interdyscyplinarny wymiar pojęcia	12
1.1.1. Ujęcie filozoficzne	13
1.1.2. Ujęcie socjologiczne	22
1.1.3. Ujęcie psychologiczne	35
1.1.4. Ujęcie pedagogiczne	44
1.2. Zakres tożsamości	49
1.2.1. Tożsamość społeczna	50
1.2.2. Tożsamość kulturowa	56
Rozdział 2. Tożsamość w kontekście wybranych teorii	66
2.1. Tożsamość w interpretacji Tadeusza Lewowickiego Teorii Zachowań Tożsamościowych	69
2.2. Tożsamość w ujęciu Jerzego Nikitorowicza koncepcji wielopłaszczyznowej i ustawicznie kreującej się tożsamości ...	72
2.3. Koncepcja tożsamości Anthony-ego Giddensa – tożsamość refleksyjny projekt	78
2.4. Koncepcja tożsamości Paula Ricoeura – tożsamość narracyjna	83
2.5. Koncepcja tożsamości w filozofii dialogu – spotkanie z Innym	89
2.6. Koncepcja tożsamości Wolfganga Welscha – tożsamość transkulturowa	93
2.7. Przeobrażenia tożsamości – od tożsamości tradycyjnej do ponowoczesnej	97
2.7.1. Nowoczesność – źródła destabilizacji tożsamości	102
2.7.2. Ponowoczesność – nasilenie przemian (nabywania, ról i wyzwań, odczuwana i realizowana, europejska, hybrydowa [„tożsamość bricolage”), mozaikowa, zawodowa, tożsamość podwójna lub wieloraka, instytucjonalna, częściowa, tożsamości złożone)	118
2.8. Konkluzje – zmiana dominanty, z epistemologicznej na dominantę ontologiczną	139
Rozdział 3. Specyfika programu Erasmus +	141
3.1. Idea i rozwój programu	141
3.1.1. Pierwsza faza programu (1987-1995)	141
3.1.2. Druga faza programu (1995-2006)	142
3.1.3. Trzecia faza programu (2007-2013)	143
3.1.4. Czwarta faza programu (2014-2020)	144
3.1.5. Piąta faza programu (2021-2027)	145
3.2. Zasady programu i jego rozwój na Uniwersytecie Śląskim	145
3.3. Osiągnięcia i perspektywy	146
Rozdział 4. Koncepcja metodologiczna badań własnych	156
4.1. Przedmiot, cel i problematyka badań	156
4.2. Hipotezy, zmienne i wskaźniki	172
4.3. Zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze	182
4.4. Charakterystyka grupy i terenu badań	195
4.5. Charakterystyka badanych środowisk i grup	199

Rozdział 5. Kształtowanie tożsamości społecznej studentów wyjeżdżających w ramach programu Erasmus +	217
5.1. Determinanty życia codziennego warunkujące tożsamość społeczną studentów	217
5.2. Czynniki osobowości warunkujące kształtowanie tożsamości społecznej.....	236
5.3. Tożsamość społeczna w oparciu o Inwentarz Tożsamości Społecznej Zavalloni	269
Rozdział 6. Kształtowanie tożsamości kulturowej studentów wyjeżdżających w ramach programu Erasmus +	295
6.1. Cechy kształtujące tożsamość kulturową studentów	295
6.2. Proces komunikacji czynnikiem warunkującym kulturowe funkcjonowanie studentów	327
Rozdział 7. Kształtowanie tożsamości społeczno- kulturowej badanych studentów	343
7.1. Kategorie kształtujące zakres tożsamości społeczno- kulturowej	343
7.2. Składniki kształtujące zakres tożsamości społeczno- kulturowej	347
7.3. Tożsamość społeczno- kulturowa badanych	368
7.4. Autoidentyfikacje studentów w obrębie konstytuowanej tożsamości społeczno- kulturowej	378
Rozdział 8. Działalność promocyjna i organizacyjna na programie Erasmus +	424
8.1. Działania promocyjne w programie Erasmus +	424
8.2. Działania organizacyjne w programie Erasmus +	431
Rekapitulacja wyników	455
Zakończenie	478
Bibliografia	484
Aneksy	511

Koncepcja metodologiczna została szczegółowo omówiona w – szczególnie rozbudowanym – rozdziale czwartym (s. 146-216). Jak stwierdza Autorka /.../ Zatem celem badania było poznanie i opis znaczenia uczestnictwa w wyjeździe w ramach programu Erasmus+ w budowaniu tożsamości społeczno- kulturowej studentów Uniwersytetu Śląskiego? W związku z powyższym starano się pozyskać dane pozwalające na:

- analizę funkcjonowania programu, jego założeń ogólnych i szczegółowych oraz procedur przystąpienia i uczestnictwa w programie, zestawienie danych o realizacji programu *Erasmus* na terenie Uniwersytetu Śląskiego.
- rozpoznanie/określenie procesu kształtowania się i funkcjonowania tożsamości w triadzie: 1) tożsamość dziedziczona i nabywana, 2) tożsamość ról i wyzwań, 3) tożsamość odczuwana i realizowana,
- zbadanie i porównanie, rozpoznanie/ rozumienie tożsamości jako zbioru właściwości o różnej jakości układających się w zachodzące w siebie i uzupełniające się wzajemnie płaszczyzny, pomiędzy które wkracza kultura i edukacja jako pneumatofory (wartości, tradycje, zasady

postępowania, zachowania, obyczaje, obrzędy i rytuały, zwyczaje, strój, rozumienie i odczytywanie znaczeń, symboli, świadomość roli i kultywowania dziedzictwa kulturowego, język, stopień identyfikacji z regionem, z jego społecznością i kulturą funkcjonujący w świadomości zbiorowej podziału na my i oni, poczucie odrębności odczuwane i artykułowane, asymilacja, separacja, marginalizacja), integrujące i przenikające wszystkie płaszczyzny tożsamości,

- rozpoznanie zakresu tożsamości społeczno- kulturowej studentów Uniwersytetu Śląskiego wyjeżdżających w ramach programu Erasmus+ uczestniczących w badaniu, uwzględnieniem różnych źródeł danych (triangulacja); studenci, uczelniany **koordynator Erasmus, koordynatorzy wydziałowi Erasmus+”** (s. 167).

Starano się (celem osiągnięcia planowanych zamierzeń eksploatacyjnych wyjaśnić główne *credo* głównego problemu badawczego, przyjmującego formułę pytania: **Czy i w jaki sposób uczestniczenie w programie Erasmus+ kreuje tożsamość społeczno- kulturową studentów Uniwersytetu Śląskiego?**

Rozwiązanie polegałoby – zdaniem Pani Mgr Agnieszki Niewiary poprzez uzyskanie (trafne i wiarygodne) szeregu odpowiedzi cząstkowych na pytania (*filtrujące*) zawarte w obszarach:

- I. Kategorii tożsamości społecznej
- II. Tożsamości kulturowej
- III. Tożsamości społeczno- kulturowej
- IV. Kategorii promocji i organizacji uczestnictwa w programie (s. 169-171)

Obszerny rozdział metodologiczny, który winien w oczekiwaniu Czytelnika klarownie objaśniać całą przyjętą procedurę, **z wielu powodów** np. niesłuchanie rozbudowany zarys pojmowania przez wielu autorów w pedagogice: takich pojęć jak procedura, metoda, technika, narzędzie badawcze itp. - **w moim odczuciu utrudnia nieco zrozumienie przyjętej własnej konceptualizacji.** Problematyka eksploracji to tyle co zbiór pytań dotyczących pewnych przedmiotów, zjawisk czy procesów, które znalazły się w polu zainteresowań badaczki/ badacza. Warto więc wyraźnie uświadomić sobie, iż z reguły zupełnie czymś innym staje się przedmiot naszych zainteresowań a zupełnie inną instytucjonalizacją przyjmuje problem, na który szukamy odpowiedzi w związku z tym przedmiotem. Pytania zaś, jak wiadomo, najlepiej by było gdyby zaczynały się od sformułowań „Czy”, „Jakie” ... jak silne”, „ czy prawdą jest, że...” **bądź też** od szeregu innych zresztą dowolnych partykuł, które stają się wręcz niezbędne do tego, by wypowiedzi badacza można było uznać za konkretne pytania, po których przyjmie

się ostateczne rozstrzygnięcia. Dobrze jest więc dążyć do opracowania pełnego (kompletnego w ramach *universum*). Zestawy pytań (odpowiedzi na które właśnie ma dostarczyć nasza humanistyczna eksploracja (Nowak, 1970, s. 220-221). Autorka przyjęła w konsekwencji konstrukcji Jej zindywidualizowanej procedury, oprócz zmiennych jakościowych⁴, także zmienne ilościowe, w zasadzie te które dominują w opracowaniu. Przyjęta na s. 171 hipoteza ogólna jak i stronach następnych - s. 171-173 – hipotezy szczegółowe, należą do tzw. *hipotez koegzystencjalnych* (o czym staram się często wyjaśniać reprezentantom np. teologii, pedagogiki czy kulturoznawstwa) które Profesor Stefan Nowak uczulał/ przestrzegał nas (studentów Wydziału Filozoficznego UW) już w połowie lat 60., ubiegłego stulecia przed nagminnym ich stosowaniem. W przypadku badań Pani Mgr Agnieszki Niewiary, powiedziałbym, iż **przypuszczalnie istnieje (!) jakiś związek między wieloma czynnikami, które determinują określone zachowania studentów uczestniczących w programach Erasmus+, w przeciwieństwie do tych, którzy nie korzystali z takich możliwości.**

Mam na myśli właśnie hipotezy *koegzystencjalne*, które Autorka starała się potraktować jako wielozmiennowe zmiennych ilościowych (Nowak, 1970, s. 174-185). Mogą one oczywiście być weryfikowane bądź analizowane teoretycznie w wielu schematach i konfiguracjach prowadzonego postępowania (z wyjątkiem stwierdzenia o bezwyjątkowym charakterze związków/ relacji funkcjonalno- przyczynowych). Jak stwierdza autorytatywnie Stefan Nowak, mając na uwadze rodzaje związków między zmiennymi w hipotezach teoretycznych:

„Możemy rozpoczynać badania nasze od hipotezy, bądź też kończyć je z twierdzeniem orzekającym, iż między dwoma, czy też większą liczbą zjawisk (lub zmiennych) zachodzi w skali uniwersalnej czy też przynajmniej w skali prawnej <historycznie zlokalizowanej populacji> pewien określony stały (bezwyjątkowy lub statystyczny) związek – że zjawisku C zawsze czy też na ogół (z określonym czy wyższym od przeciętnego prawdopodobieństwem) towarzyszą pewne zjawiska X, Z itp., przy czym bliżej już nie precyzujemy, jakiego rodzaju jest ten związek, proponowałbym, aby tego rodzaju twierdzenia czy hipotezy, o których ustala się jedynie stałe współwystępowanie, nazwać hipotezami (lub twierdzeniami – prawami) z koegzystencji zjawisk lub krócej – hipotezami koegzystencjalnymi.

Możemy też przystępować do badań z hipotezą (lub kończyć je) z wnioskiem idącym dalej, a mianowicie stwierdzającym, iż pomiędzy dwoma czy też większą liczbą zjawisk czy zmiennych zachodzi pewien stały związek tego rodzaju, iż potrafimy go zaliczyć do jednej z dwóch grup powiązań między zjawiskami – do powiązań nie przyczynowych, lub też do powiązań przyczynowych i na tej podstawie formułować tezę (hipotezę bądź prawo o zależności od stopnia uzasadnienia) przyczynową bądź też tezę nie przyczynową” (Nowak, 1965, s. 433).

⁴ Zmienne ilościowe – które stara się określić – są mierzalne. *Nota bene* większość pojęć np. fizyki czy chemii należy właśnie do tej kategorii z kolei takie jak *trauma*, *gusty*, *preferencje*, *rodzaje władzy*, występujące w naukach społecznych są/ sprawiają szereg kłopotów w trakcie ich ostatecznej weryfikacji. To samo dotyczy zmiennych porządkujących występujących w obrębie danej skali.

Jak uprzednio wspomniałem, powyższe przytoczone hipotezy są sformułowaniami/twierdzeniami *stricte koegzystencjalnymi*. Przypominają one bardziej tezy empiryczne i sądy wartościujące o danej eksploracji rzeczywistości społecznej, co bardzo ograniczy ich empiryczną i jednoznaczną rozstrzygalność prowadzoną w języku obserwacji (empirycznej, rozstrzygalności statystycznej) świadczącej o ich prawdziwości bądź to fałszywości. Ja osobiście przyjąłbym zapewne nieco odmienną konceptualizację badań i analiz (a tym samym ostateczną operacjonalizację problemu). Podjęto w pracy eksperymentalny układ weryfikacji założeń/ hipotez do, którego to postępowania Doktorantka ma pełne prawo zwłaszcza w dobie wielorakich koncepcji metodologicznego postępowania. Można przecież prowadzić stale dyskusję panelową zakresu nierozwiązanych zagadnień po dzień dzisiejszy w kwestii metodologicznych: co obecnie zniknęło a co pozostało w eksplikacjach sondażowych (Autorka stosuje m.in., metodę sondażu diagnostycznego), w Polsce przed trzydziestoma czy też czterdziestoma laty a obecnie? Zastanawiając się nad wiarygodną odpowiedzią, chociażby bardzo pobieżnie musimy zdawać sobie sprawę z pewnych zaszłości oraz nowości w zakresie prowadzenia badań empirycznych (Lutyński, 1993, s. 109-110). Ja, z pewnością identyfikowany zawsze będę – a z pewnością – w tej dekadzie z przeszłością i zaszłością, obawiając się niezmiennie o własną – (moją: kursywa ARW) poprawność metodologiczną w zakresie eksponowania niektórych zmiennych – na bazie chyba poprawnie i logicznie przyjętej przez *seniora* reguły indukcji eliminacyjnej.

Zastosowane narzędzia badawcze nie budzą żadnych zastrzeżeń.

W badaniach narzędziem badawczym był samodzielnie skonstruowany kwestionariusz ankiety (audytoryjnej-środowiskowej) przeznaczonej dla studentów, która miała charakter anonimowy.

Kwestionariusz wywiadu składał się z 10 dyspozycji. Był przeznaczony dla koordynatorów wydziałowych Uniwersytetu Śląskiego. Pytania dotyczyły danych odnoszących się dotyczących państwa, z jakim prowadzona była współpraca, języka bądź języków, w których był zrealizowany, obszaru tematycznego. Kolejne obejmowały cel programu, metody jego realizacji, znaczenie projektu dla studentów, uczelni. Następne pytania odniosły się do rozpowszechniania programu w społeczności lokalnej, ewaluacji projektu, trudności w jego realizacji, jego znaczenia dla studentów, koordynatorów.

W badaniach zastosowano również narzędzie wystandaryzowane, Test TST (Twenty Statements Test) – „Kim jestem?” (Aneks 5). W teście dwudziestu stwierdzeń prosi się respondentów o podanie do 20 określeń, będących odpowiedzią na pytanie „Kim jestem”. Ów test odnosił się zarówno do tożsamości społecznej, jak i kulturowej (korelacja: płeć, miejsce zamieszkania [miasto, wieś], pełniona rola).

W badaniach zastosowano także narzędzie wystandaryzowane, Inwentarz Tożsamości Społecznej Zavalloni (Aneks 6) pozwalający na określenie funkcjonalnych związków pomiędzy tożsamością społeczną a tożsamością

indywidualną, tzn. między obiektywną świadomością społeczną i subiektywną świadomością jednostki. Oba te typy świadomości uważane są za interakcyjne składniki tożsamości psychospołecznej, ujmowanej jako struktura poznawcza. Narzędzie to pozwala zbadać w jaki sposób przynależność do konkretnych grup społecznych może mieć znaczenie w postrzeganiu siebie i swoich cech osobowościowych oraz jak cechy te mogą z kolei znaczyć w ocenie własnej przynależności do tych grup.

Ponadto w badaniach zastosowano narzędzia statystyczne: do obliczeń statystycznych użyto środowiska R 3.4.2. (Short Summer 2017-09-28). Normalność rozkładu badano testem *Shapiro-Wilka*. Do badań porównawczych użyto testu *Vilcoxona* (dla prób zależnych), obliczono *Alfę Cronbacha*, wykorzystano również test *Chi-kwadrat*, ponadto użyto testu *Manna Whitneya* (dla prób zależnych i niezależnych). Znaczenie czynnika więcej niż dwu poziomowego na zmienną numeryczną badano testem *Kruskala-Wallisa*.

Wszystkie narzędzia, które zostały użyte miały za zadanie wzajemnie się uzupełniać i weryfikować.

W przeprowadzonych badaniach za pomocą scharakteryzowanych wyżej narzędzi uzyskano dane dotyczące kształtowania się tożsamości społeczno- kulturowej studentów Uniwersytetu Śląskiego w trakcie realizacji międzynarodowego programu Erasmus+.

Nie należałem nigdy do *wyrafinowanych* zwolenników zawitych implikacji statystycznych⁵, i ufam, że sygnalizowanie ich dóbr przez Doktorantkę jest wiarygodny, trafny i ze wszech miar poprawny. W prowadzonych badaniach dobór próby badawczej miał charakter losowy.

W niniejszych badaniach nastąpił dobór próby badawczej, był to sondaż dwukrotny na próbie ważonej. Prowadzone badania wykonane zostały wśród 120 studentów i 35 ekspertów, koordynatorów uczelnianych, wydziałowych.

Przed rozpoczęciem badań zasadniczych przeprowadzone zostały wstępne badania pilotażowe wśród 20 studentów i 5 ekspertów w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Powołując się na Profesora Tadeusza Pilcha, Pani Agnieszka Niewiara uznała, iż nade wszystko interesuje ją typologia wszystkich zagadnień, cech i wskaźników, jakie być poddane eksploracji, odnalezienie ich na określonym terenie, wśród odpowiednich grup społecznych lub w układach i zjawiskach społecznych, i następnie wytypowanie regionu, grup zjawisk i instytucji jako obiektów naszego zainteresowania. W przeprowadzonych badaniach terenem badań – jak

⁵ Każdorazowo konsultowałem z ekspertami w tej nieogarniającej przeze mnie dziedzinie możliwości wyjaśnień, zdarzeń i ich zbiorów, ważnych dla socjologa i pedagoga metrycowych prawdziwych rozstrzygnięć i pewnej ich przydatności w sporządzonej systematyzacji teoretycznej.

wspomniano – była Uczelnia wyższa położona na terenie województwa Śląskiego tj. Uniwersytet Śląski. Autorka koncentruje się na metodach opisu zależności statystycznych między kilkoma zmiennymi oraz na standardowych metodach korelacji liniowej. Uwidacznia się także wyraźnie wpływ bogatej wiedzy uprzednio zgromadzonej na interpretację wyników badań. Traktuje ów fakt, jako przemawiający na korzyść badacza (w sytuacji przyjęcia tejże konwencji prowadzonych badań). Tym samym składają się one na ogólnie stwierdzone prawidłowości, mogą być użyte jak dodatkowe przesłanie uzupełniające wiarygodność formułowanych tez i orzeczeń. Dzięki temu wyniki mogły/ powinny uzyskać – jak w omawianym przypadku – bogatszą, bardzo wiarygodną i pełniejszą interpretację wskazującą na olbrzymią wagę akademickiej współpracy i satysfakcji międzynarodowej.

Nadmieniam, iż ze względów praktycznych ich rolę w *manipulacji* zmiennymi poddanymi analizie w socjotechnice/ inżynierii społecznej procesami socjalizacyjno- wychowawczymi wśród młodzieży studenckich zasługuje ona na pilną uwagę grona Czytelników. Możliwa jest więc praktyczna realizacja wielu elementów, zgodnych z opisem przez Doktorantkę prognoz warunkowych formułowanych (często *nie wprost*), które zależą m.in., od rzeczywistej sytuacji stanowiącej punkt wyjścia (inicjacji) socjalizowanego działania. *Manipulacja* zmiennymi dowodzi o prawdopodobieństwie zajścia oczekiwanego/ pożądanego skutku. Można więc będzie – tak sędzę – po recepcji tej dysertacji odpowiedzieć na postawione pytania – chociażby dopełnienia – w jakim stopniu dana zmienna jest manipulowana bezpośrednio, a w jakiej wierze stosować powinniśmy metodykę działań pośrednich, uruchamiając <krótsze bądź dłuższe> łańcuchy *przyczynowe*, których efektem końcowym byłaby pożądana zmiana zmiennej *manipulacyjnej* (Por. Nowak, 1970, s. 470). Z tych powodów zwracam również uwagę na język sformułowań przydatnych dla potrzeb praktyki społeczno- aktywizacyjnej i publicznej mobilności.

Strona formalna pracy, jak już uprzednio sygnalizowano odpowiada wszelkim kryteriom obowiązującym w ramach społecznych, wskazujących na satysfakcjonujące przez Doktorantkę rozumienie specyfiki rozumienia zjawisk społecznych uwzględniającej problemy metodologicznej odrębności humanistyki.

Bibliografię (s. 484-510) starannie dobraną zawierającą bogaty wykaz książek, rozpraw i artykułów (ponad 500 pozycji) przedstawiono w tradycyjnym i uporządkowanym układzie: druki zwarte, druki ciągłe, netografia.

Gdyby Doktorantka pokusiła się o przygotowanie do druku w formie książkowej niniejszej dysertacji (oczywiście po wielu *skrótach* gdyby np. Uczelnia, w której jest zatrudniona znalazłaby określone fundusze – to sugerowałbym na zwrócenie uwagi zaledwie na parę kwestii. Jest m.in., zaledwie szersze omówienie w rozdziale metodologicznym zastosowanej w pracy metodzie analizy treści literatury przedmiotu⁶. W rozdziale metodologicznym pominąłbym natomiast przywoływanie kryteriów klasyfikacyjnych wielu autorów propagujących własne definicje interpersonalne społecznej i naukowej genezy problemów badawczych i ich wątpliwej przydatności (w tej przyjętej formule⁷) dla Czytelnika. Z prowadzeniem, można byłoby przytoczyć jedynie przyjęte przez siebie rozstrzygnięcia i tryb prowadzonych eksplikacji *Przyjmę za Profesorem Tadeuszem Pilchem, sposób interpretacji terminu technika który twierdzi...* itd.

Zwróciłbym natomiast większą uwagę na walor przywołanych przez siebie/ uogólniających twierdzeń (ich skuteczności) omawiających niektóre mechanizmy zmiany opinii, czy też postaw ?!

W naukach społecznych, postuluje się nie obliczać procentów (%) od populacji mniejszej niż (N=100). W przypadku powyższej rozprawy, mamy, z oczywistych powodów wiele rozkładów statystyki opisanej wśród populacji np. N=30. Sugerowałbym zatem o powołanie się na kilku autorów, którzy uzasadniają taką możliwość!

Przedstawiona dysertacja stanowi oryginalne opracowanie, egzemplifikujący i niezaprzeczalny wkład Pana Profesora oraz Doktorantki w poszerzenie nowych pól badawczych we współczesnej pedagogice, jak i innych subdyscyplinach w rodzinie nauk społecznych. W moim przekonaniu reprezentowana samoświadomość metodologiczna Kandydatki Pani Mgr Agnieszki Niewiary oraz przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne spełniają oczekiwania większości reprezentantów współczesnej pedagogiki dla których integracja/ spójność metodologii nauk społecznych ze stosowanym warsztatem badawczym wydaje się być

⁶Jest to metoda, którą do humanistyki wprowadzili na szeroką skalę B. Barlson oraz H. Lasswel, w latach czterdziestych i pięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Jest ona bardzo popularna w naukach społecznych bardzo często (głównie w literaturoznawstwie, socjolingwistyce, socjologii i politologii) polegająca m.in., na ustaleniu właściwości występujących w przekazach komunikacyjnych pomiędzy nadawcą a odbiorcą, ale również opisu społeczno- kulturowego. Innymi słowy – stosując się do nomenklatury pojęciowej Doktorantki będzie nią technika służąca do obiektywnego, systematycznego i ilościowego opisu jawnej treści zawartych przekazu *Content Analysis in Communication Research*, 1952).

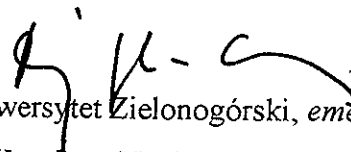
⁷ Nie jest to bowiem rozprawa z zakresu metodologii i metod badawczych w naukach społecznych.

oczywiście w pełni przyzwalająca na dopuszczenie niniejszego wniosku do dalszych etapów (końcowego już) postępowania we wszczętej procedurze, wiążącej się z nadaniem Doktorantce **pierwszego stopnia naukowego**.

Doktorantka spełni więc – w mojej ocenie – warunki określone w Ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003 r., wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005 r., Prawo o szkolnictwie wyższym oraz nowelizacja ustawy z dnia 18 marca 2011 r., jak również Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowych w zakresie sztuki Dz. U. z 2017 r., poz. 17 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r., Przepisy wprowadzające Ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym w nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669). **Opowiadam się za przyjęciem dysertacji dopuszczającej Kandydatkę do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.**

Wiarygodność powyższego oświadczenia sygnuję własnoręcznym podpisem.

/-/ Andrzej Radziewicz-Winnicki

Uniwersytet Zielonogórski, *emēritus*

Członek Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN

Prof. dr hab. **Andrzej Radziewicz-Winnicki**
profesor zwyczajny Uniwersytetu Zielonogórskiego
ul. Przepiórek 8 A, 40-538 KATOWICE
Tel. (32) 251 99 01
e-mail: arwinnicki@gmail.com
e-mail: arwinnicki@poczta.onet.pl